

Tudományos szakkönyvekről

Prugberger Tamás

Pénzügyi szakértők képzelt beszélgetése Magyarország változó világbeli helyzetéről

**Recenzió a *Magyarország a változó világban* című
könyvről**

Financial Experts' Fictitious Conversation About Hungary's Changing Position in the World

Review of *Hungary in the Changing World*

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Éghajlat Kiadó gondozásában jelent meg Patai Mihállyal, a Magyar Bankszövetség elnökével, Parragh Lászlóval, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnökével és Lentner Csabával, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közpénzügyi és

Államháztartási Intézetének intézetvezető professzorával készített interjúkötet *Magyarország a változó világban* címmel. A kötet Magyarország gazdaságpolitikáját tárgyalja a rendszerváltozástól, a szocialista tervgazdasági rendszer összeomlásától napjainkig, a három vezető

PROF. DR. PRUGBERGER TAMÁS, az MTA doktora, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Debreceni Egyetem (prugberger.tamas@t-online.hu).

közgazdász szemszögéből. Egy újszerű, formabontó műről van szó, amely a problémákat komplex módon járja körül, és megfontolandó javaslatokat ad a politikai és gazdasági vezetés számára.

SUMMARY

Hungary in the Changing World, by Éghajlat Publishers, is a collection of interviews made with the President of the Hungarian Banking Association, László Parragh, Chairman of the Hungarian Chamber of Commerce and Industry, and professor Csaba Lentner, head of the Institute of Public Finances and General Government of the National University of Public Service. Hungary's economic policy is discussed from the change of regime and the collapse of the planned economy system to date, from the perspectives of the three leading economists. This book is novel and offbeat, problems are tackled in a complex approach and recommendations worthy of consideration are made for the political and economic leadership.

Egy nem mindennapi könyvet adott ki az Éghajlat Kiadó Lengyel Klára szerkesztésében: moderátor-kérdezőként Kovács Lajos Péter, válaszoló társalkodóként pedig három, egymással is vitatkozó „interjúalany”, Patai Mihály, a Bankszövetség elnöke, Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, címzetes egyetemi docens és Lentner Csaba, a Nemzeti Közszerzői Egyetem Közpénzügyi és Államháztartási Intézetének intézetvezető professzora szerepel. Ami e kötet tartalmi újszerűségét jelenti, hogy a moderátor-kérdező a három beszélgető szakemberrel kilenc fejezetbe foglalva megtárgyalja az ország gazda-

sági és pénzügyi problémáit és kitörési, fejlődési lehetőségeit, majd pedig mind a három interjúalannal külön-külön is elbeszélget, ami lehetővé teszi, hogy még mélyebb összefüggéseiben is kifejtsek nézeteiket.

Az első téma az ún. „stikli” Magyarországról szól, ahol a feleletet adók kimutatják, hogy a kádári rendszerben kialakult és megtűrt, különböző félillegális utakon keresztül biztosíthatták az emberek a maguk boldogulását. Ezt akkor az állam nemcsak eltűrte, de még támogatta is. Miként erre a beszélgetők utaltak, ilyenek voltak a különböző gazdasági és vállalati gazdasági munkaközösségek, a munkaidő utáni vagy alatti fusizás, amelynek során összekacsintással el lehetett érni, hogy az állami vállalatok anyagaival és eszközeivel a vállalati dolgozók külön jövedelemre tegyenek szert. Ilyen körülmények között zajlott le a rendszerváltás előtti és utáni spontán, valamint a közigazgatás által bonyolított hivatalos privatizáció is. Miként a könyv képzeletbeli kerekasztalán szereplő szakemberek is megállapították, a különböző korrupciós technikák és módozatok alkalmazása következtében sem a spontán, sem az államilag levezényelt privatizáció nem hozott komoly bevételt az állam számára, ugyanis a külföldi vállalatok legnagyobb része a nekik eladott és az 1980-as években hitelből reorganizált cégek zömét felszámolták, vagyis piacszerzés és nem a cég továbbműködtetése volt a céljuk. A beszélgetők arra is utaltak, hogy korrupcióval magyarok is (tisztet a kivételnek) szert tettek nagyobb vállalkozói vagyonokra, azonban ezt a vagyont a többségük a vállalkozásba forgatás helyett elpazarolta. Ez volt a jellemző az újonnan kialakított kereskedelmi bankokra, amelyek jelen-

tős mértékben a volt szocialista politikai holdudvar tagjainak adtak szinte ingyenesen hosszú lejáratú, igen kedvezményes hitelt, hogy vállalkozásaikat sikerre vigyék; a siker azonban az előbbieik miatt elmaradt. Az emiatt tönkrement kereskedelmi bankokat állami vagyonból fel kellett tölteni, amelyek az állam értékesítési tevékenysége folytán külföldi bankok tulajdonába kerültek, és azok leányvállalataiként működtek tovább.

E témakört felölelő fejezetben beszél a három szakember arról, hogy miután a Szovjetunió már nem bírta anyagiakkal támogatni nagyra nőtt birodalmának gazdaságilag vesztes tartományait, Magyarország rákényszerült az IMF és a Világbank hiteleinek felvételére, és kezdtünk eladósodni. Ezzel kapcsolatosan szükséges kiemelni Patai Mihály szavait, hogy a rendszerváltást követően folytak tárgyalások, miszerint Magyarországnak csak a hitelként felvett tőkét kell visszafizetni, a kamatokat nem. Patai csak annyit nyilatkozott, hogy „Antall József a tárgyalásokat egyszerűen megszakította”. Arról azonban már nem beszél, hogy ebben az USA részéről közvetlen, az SZDSZ-en keresztül pedig közvetett nyomás nehezedett rá. Szerintem abban, hogy az adósságszolgálatot ma is nyögjük – nem úgy, mint a lengyelek –, óriási felelőssége van az SZDSZ-nek, valamint az USA-val és az SZDSZ-szel együttműködő Antall Józsefnek.

Lentner Csaba helytállóan mutatott rá, hogy a rendszerváltás után csak egy út volt, és ez a piacgazdaság átvétele. A problémát azonban a közgazdászprofesszor szerint az jelentette, hogy ez az átvétel igen gyorsan történt, és a magyar lakosság nem volt rá felkészülve. A lakosság túlnyomó része – miként ezt a többi

beszélgetőpartner is kifejtette – gyorsan akart meggazdagodni, és a részben félillegálisan megszerzett vagyonnal nem tudott mérsékelt módon, fegyelmezetten és szakszerűen gazdálkodni, ami a termelő- és szolgáltató-, valamint a banki szféra hazai működtetésében egyaránt megnyilvánult. Mindezt a sokkal fegyelmezettebb és racionálisan önérdék-érvényesítő külföldi cégek és pénzintézetek, a saját érdekeiknek megfelelően, az ország hátrányára céltudatosan ki tudták használni.

Szó esett végül e témakörben arról, hogy az ország milyen unortodox gazdaságpolitikával szabadult meg az IMF-függőségtől. Ezzel kapcsolatban Patai Mihály megjegyezte, hogy amit Matolcsy nemzeti banki és a kormány pénzügyi politikája eredményként elért, az nem unortodox, hanem new-ortodox politika. Azzal azonban mindenki egyetértett, hogy a mai közép- és annál idősebb korú közgazdász-generáció még mindig az anakronisztikus neoliberais irányvonalat követi, mivel oktatóik ezt tanították.

A második témakör lényegében folytatása az előzőnek, amely „*a multik és a barátságos állatkert*” címet viseli. Itt a moderátor azt a kérdést feszegeti, hogy a privatizáció során a Magyarországra bejött multinacionális vállalatok mennyire erőszakosan érvényesítik a saját érdekeiket, milyen mértékben nyomják el a hazai vállalkozásokat, és működésük hasznából mennyit visznek ki, és mennyit hagynak itt. A társalgás során leszögezték, hogy a külföldi termelő és kereskedelmi cégek, de ugyanígy a külföldi bankok leányintézetek is, működésük során nem elegendő módon segítik elő a hazai vállalkozások felfejlődését, többségükben csak saját érdekeiket érvényesítik, és a hasznot teljes

egészében kiviszik az országból. Emiatt (bár differenciáltan) pozitív intézkedésnek tartják, hogy az állam a külföldi cégekre is adót vet ki, valamint azt, hogy bevezették a bankadót. A vitázók arra is rámutattak, hogy a külföldi bankok, de a magyar OTP is a devizahitelezés során unfair eljárással és a korábbi balliberális kormányzat részéről történt felelőtlen propagálással milyen társadalmi problémákat okoztak, és a devizahitelek forintosításával és kivezetésével a kormány, illetve a jegybank miként tudta a felmerült szociális problémák jelentős részét megoldani.

Eme állami intézkedések miatt komoly feszültségek keletkeztek a jelenlegi polgári kormányzat és a multik között, amit a beszélgetőtársak természetesnek tartanak. Szerintük az államnak tudomásul kell vennie, hogy a külföldről az országba bejött cégek elsődlegesen a saját érdekeikre vannak tekintettel, de ugyanakkor nekik is tudomásul kell venni, hogy a befogadó államnak és társadalomnak is vannak velük szemben elvárásai. Ezért a hazai gazdaságpolitikának a tartós hazai működés érdekében, az érdekkölcsönösség jegyében kell az országban működő külföldi cégekkel kiegyezésre törekedni. Csak így alakulhat ki a hasznos egymás mellett működés a kis-, a közepes és a nagyvállalatok, valamint a bel- és a külföldi cégek közötti jó viszony, ami mellett a képletes „állatkert” „barátságossá” váljon.

A „világfolyamatok sodrában” című *harmadik témakörben* a beszélgetés tárgya az volt, hogy ez a sodrás miként alakult korábban, és miként alakul napjainkban, valamint hogy e sodrásban, mégpedig a világgazdaság és a politika jelenlegi hatalmi centrumain belül hol van Ma-

gyarország helye. A beszélgetőpartnerek abból indulnak ki, hogy a Szovjetunió szétesésével megszűnt a két hatalmi centrum, vagyis a keleti szovjet és a nyugati USA-beli. Ennek következtében USA-dominanciával egypólusú gazdasági és politikai centrum alakult ki. Ugyanakkor ezt az egypólusú hatalmi centrumot egyre erőteljesebben kezdi ismét többpólusúvá alakítani a gazdaságilag egyre erősödő Kína és India, veti fel a beszélgetés során Parragh László. A beszélgetés irányvonalát vezető moderátor utal arra, hogy ebben a feltörekvő, ismét a több pólus irányába tartó erőcentrumban helyet kér az egyre jobban erősödő, megújult Oroszország, amely a birodalmi helyzetét nem akarja feladni. Oroszország és az USA között – miként ezt megállapítják – kemény küzdelem folyik Ukrajnáért, amely az USA érdekkörébe került. Ugyanakkor a Krím félszigetet – amely korábban is Oroszországhoz tartozott – Oroszország annektálta. A pufferzónában az EU van, amely az USA kívánságára embargó alá vonta Oroszországot, amiből az EU és a tagállamai jönnek ki rosszul, míg az USA ezen nyereszkedik, mert – miként a beszélgetés során megállapítják – az Oroszországban az EU embargója miatt hiányzó árukat az USA pótolja.

A beszélgetés során az érintettek felvetik, hogy ebben az átrendeződési folyamatban az EU egyre gyengül annak ellenére, hogy ott is elindult mind a bank- és a biztosítási szektorban, mind pedig az iparban és a szolgáltatásban az a centralizálódási folyamat, ami az USA-ban kezdődött el. Előjött azonban a beszélgetés során, hogy az olajválság, valamint a 2007-ben elkezdődött bankválság jobban sújtotta Európát, mint az USA-t. Kitűnő elemzést adnak mind a kettőről a beszél-

getőpartnerek. Különösen Patai és Lentner idevonatkozó szakszerű pénzügyi elemzései érdemelnek figyelmet, aminek az iparra és a kereskedelemre irányuló kihatásait Parragh mondja el. Ismét szóba kerül a devizahitelezés, amely néhány nyugat-európai államban is megjelent, főleg azonban a kelet- és közép-európai posztkommunista államokban, és okozott komoly gazdasági-szociális problémákat. A könyvben beszélgető partnerek Magyarországot érintve azonban kitérnek arra is, hogy e hitelformának forintosítással történt átalakítását szociális szempontból is megfelelően oldotta meg a kormány a Nemzeti Bankkal karöltve.

Visszatérve ismét az erővonalakra, a beszélgetés során kiderült, hogy az orosz–amerikai konfliktusban az EU-n belül is a legnehezebb helyzetben Magyarország van, mivel történelmileg a Nyugatrómai Birodalom katolikus és a Keletrómai Birodalom ortodox keresztény kultúrterületének határán van, éppen úgy, mint az ezer évre visszamenő történelmében. Ez is közrejátszott abban, hogy komoly piacai voltak a szláv keleten Magyarországnak, amiket részben a privatizáció, részben pedig az ukrán konfliktusból eredő embargó miatt veszített el. A beszélgetés is arra konkludált, hogy a magyar gazdaságpolitikának e piacok visszaálltására kell helyezni a hangsúlyt, amit az ország gazdaságföldrajzi helyzete is indokol. Ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy kár volt Stadler Józsefet kétszer is visszaeső adócsalásai miatt leültetni, mivel az orosz–ukrán piacokon kitűnő összeköttetésekkel rendelkezett, amelyek a kétszeres börtönbe kerülésével elvesztek. Szerintem az első esetben egy nagy összegű pénzbüntetés, a második esetben egy felfüggesztett börtönbüntetés kiszabása,

valamint pénzbírsággal egybekötve az elmaradt adó befizetésére való kötelezés lett volna gazdaságjogilag-politikailag a helyes megoldás. Így továbbra is hasznos lett volna személye és tevékenysége az ország számára.

A negyedik témakörben a beszélgetőpartnerek azzal foglalkoztak, hogy az euró bevezetése milyen haszonnal járt azoknak az országoknak, amelyek az eurózónába beléptek, és milyen hátrányt vagy talán előnyt jelentett azon országok számára, amelyek nem csatlakoztak az euróövezethez. Az ezzel kapcsolatos elemzések jelentős mértékben összpontosultak Magyarországra, amelynek kormányai tervbe vették az euróövezethez történő csatlakozást, aminek időpontját többször is kitolták a feltételeknek történő megfelelés hiánya miatt. Végül is azonban e hiányok tartóssá válása okán a csatlakozás elmaradt. Azt, hogy miért nem sikerült Magyarországnak teljesítenie a csatlakozási feltételeket, mélyrehatóan és hosszan Lentner Csaba elemzi, arról pedig, hogy ez milyen hátránnyal jár, Patai Mihály érvei figyelemre méltóak. Az ezzel kapcsolatos összefüggések tárgyalása során ismét előjött az orosz–ukrán konfliktus, és hogy az EU az embargóval maga ellen épített csapdahelyzetet, gyengítve az eurót a dollárhoz viszonyítva.

Ami az eurózónát illeti, Kovács Lajos Péter felveti, hogy azon belül is nagyon ellentétes folyamatok játszódnak le, amelyek abból adódnak, hogy különböző erősségű az eurózónában részt vevő országok gazdasági helyzete. Lentner Csaba rámutat arra, hogy a gazdaságilag gyengébb államokat az Európai Központi Bank úgy próbálja felerősíteni, hogy az általuk kibocsátott állampapírokat felvásárolja. Parragh László szerint ezek-

ben az államokban az a probléma, hogy a központi hatalom gyengesége miatt a strukturális reformok mind ez idáig elmaradtak, és emiatt óriási a munkanélküliség. Annak érdekében, hogy az euró megerősödjön, ezen a helyzeten is változtatni kell, állapítják meg a moderátor által megkérdozettek.

A képzelt beszélgetés *ötödik témaköre* a régiók újraéledésének kérdése. Parragh László szerint a magyar külpolitika e tekintetben „vakvágányra szaladt”. Magyarázata szerint Lengyelország különutas gazdaságpolitikát folytat, és önálló piacai vannak, területéből pedig annak idején csak Galícia tartozott az Osztrák–Magyar Monarchiához. Ezért Magyarország nem a lengyelekkel tartozik egy régióba. Egy régió lenne Magyarországgal Románia, Szlovákia, Szerbia, Horvátország, Szlovákia és Ausztria. Ausztria viszont – amely e régióba sorolható – gyarmatként nézne Magyarországra és valamennyi itt említett közép-európai országra. Románia a migránskérdésben, de más tekintetben is ellentétes álláspontot képvisel, mint Magyarország és az itt említett közép-európai államok jelentős része. Ráadásul – miként a könyvben erre utalás is történik – a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek jogainak elnyomása miatt Magyarországnak komoly konfliktusai vannak Romániával, és e kérdésben Szlovákiával is. Szerbia és Horvátország esetében az ott élő magyar kisebbségek miatt probléma nem, de a migrációs nyomás feltartóztatása terén komoly szemléleti különbség állt fenn, ami a beszélgetés során hangot is kapott. Megjegyzésre kívánczik azonban, hogy a könyv megjelenése óta (2015 nyara) ezen a téren kedvező változás állott elő mind Ausztriában, mind pedig Horvátországban és Szerbiában is.

Lentner és Parragh megállapítja, hogy Magyarország nem azokkal az államokkal működik együtt, illetve próbál együttműködni, amelyekkel egy régióba tartozna. Ugyanakkor a kerekasztal azt is megállapítja, hogy komoly színvonalkülönbségek állnak fenn e régióba sorolható államok között, amelyeket ki kellene egyenlíteni. A társalkodópartnerek itt mindenekelőtt ama színvonalkülönbségekre utalnak, ami az eurót bevezető Szlovákia és az euróövezetbe nem tartozó Magyarország között az előbbi előnyére fennáll. A beszélgető felek arra a megállapításra jutottak, hogy mindenekelőtt e hátrányok kiküszöbölésével kellene Magyarországnak felzárkóznia a külföldi megoldások elemzése és figyelembevétele mellett. Ennek alapján kellene bizonyos mértékig megreformálni a bankrendszert, a felsőoktatást, a munkanélküliség kezelését, a foglalkoztatás elősegítését. Ami a foglalkoztatás elősegítését illeti, mindannyian azon az állásponton vannak, hogy ezen a téren a közmunkának jelentős részben még mindig improduktív területeit hasznos irányba és elsősorban a termelésbe kellene irányítani. E témakörön belül még mélyebben átbeszélték azokat a gazdasági és pénzügyi rendszert érintő javaslatokat, amelyek már felvetődtek az előző témakörben is.

A *hatodik témakört* jelentő „kerekasztal-beszélgetésen” a *bankhitelről*, a *növekedésről*, valamint a *keleti nyitásról* folyt a diskurzus. A társalgás történelmi viszapillantással indult, mégpedig arról, hogy az egyszintű központosított magyar bankrendszer hogyan vált Magyarországon az 1980-as évek második felében két-szintűvé, ahol a második, vagyis az ún. kereskedelmi-gazdasági szint kezdetben a lakosságnak és a gazdasági egységeknek

egyaránt nyújtott hitelt. Szó esett arról is, hogy a túlzottan kedvező feltételekkel nyújtott felelőtlen hitelkihelyezések okán a második szint bankjai tönkrementek, és feltőkésítésre szorultak az OTP kivételével történt külföldi eladásuk előtt. Az OTP is eladásra került, de abban a belső menedzsment jelentős szerephez jutott. A külföldnek eladott bankok magyarországi leányintézetei – miként erről már többször a beszélgetések során szó esett – működésük jelentős hasznát kivitték az anyabankjaiknak. Ismét szóba került ennek során a devizahitelezés problémája, amelyekért a külföldi anyabankok semmilyen felelősséget nem vállaltak fel.

A magyar tőkéosztály jellegét és szerepét a beszélgetők meglehetősen ötletszegénynek tartják, amely inkább állami segítséggel, nem pedig önerőből jött létre. Vita alakult ki arról, hogy ez az új hazai tőkécs réteg politikailag milyen irányhoz tartozik. Lentner Csaba szerint hosszabb távon jobbra tart, amit a másik két vitapartner kétségbe von azzal, hogy ez a réteg racionálisan mindig ahhoz az irányvonalhoz húz, amelyik az érdekeit optimálisan ki tudja elégíteni. Ez azzal kapcsolatban merült fel, hogy Parragh László felvetette, amivel Patai Mihály is egyetértett, hogy meg kell teremteni a magyar vállalkozói réteget. Erre reflektált Lentner Csaba, hogy a Nemzeti Bank a Növekedési Hitelprogramon keresztül több ezermilliárd forintot investált a magyar vállalkozásokba, amiből elsősorban a kkv-k és a mezőgazdasági kistermelők részesülnek.

Kiterjedt a beszélgetés arra is, hogy milyen viszonyban áll egymással a cégtámogatás és a korrupció. Kérdésként vetődött fel, hogy korrupció-e az, ha a közbeszerzésnél a megbízások nagyobb

része ugyanahhoz a céghez kerül. Patai Mihály szerint az ezzel kapcsolatos aggályok nem megalapozottak. Lentner Csaba szerint ugyanis nem lehet korrupcióról beszélni akkor, ha a közbeszerzések többségét olyan kipróbált cég kapja meg, amely a megbízások teljesítésére a legalkalmasabbnak látszik.

A beszélgetés záróakkordjaként szóba került a keleti nyitás, a keleti piacok meghódításának kísérlete, ami nemcsak szűk körre, csak Oroszországra, hanem a tágabb területekre is kiterjed, a közel-keleti Elő-Ázsiát is magában foglalva. Ennek kapcsán felmerült a felújítandó Paksi Atomerőmű munkálatainál az orosz közreműködés, aminek helyességét több régi EU-tagállam sem vitatja, belátva, hogy a hazai energiaszolgáltatás hosszú távú biztosításának ez a legkifizetődőbb megoldása. Egyetértettek a beszélgetőpartnerek abban is, hogy egy olyan gazdaságpolitikára van szükség, amelyben a nyugati gazdasági kapcsolatok fenntartása és a keleti piacok irányába történő nyitás egyforma súllyal jelenik meg.

A *hetedik témakörre* történt „képletes összejövétel” során a három beszélgető fél és a beszélgetést mederben tartó moderátor *Magyarország nemzetközi megítéléséről* diskurált. Kovács Lajos Péter szerint a Nyugat részéről alacsony a tűrési küszöb velünk szemben, és felteszi a kérdést, mi ennek az oka? Patai Mihály szerint a Nyugat nem azt rója fel, hogy a magyar gazdaságpolitikát a keleti piacok érdeklik, hanem a Norvég Alap hazai kezelésével, a reklámadóval, Moszkva és Brüsszel összehasonlításával, valamint az illiberalizmussal van bajuk. Szerinte a legnagyobb baj a magyar politikusok atipikus artikulálása a Nyugat irányába. Lentner Csaba szerint viszont a Nyugatnak

semmi erkölcsi alapja nincs, hogy bennünket kritizáljon, mert a keleti piacokon velünk szemben versenyez. Parragh László abban látja negatív megítélésünk okát a Nyugat részéről, hogy a magyar gazdaságpolitika szakított a mainstream gazdaságpolitikával, és a hitel-visszafizetéssel függetlenítette magát az IMF-től, valamint amiatt, hogy leállította a devizahitelezést és a PPP-programot. A Nyugat szemében ezenkívül – álláspontja szerint – szálka minden olyan intézkedés, amelyben nemzeti érdekek jelennek meg, mert azok elé az integrációs célok elé gördít akadályokat, amelyeket Brüsszel az USA-val együtt követ. A beszélgetésből kiderül, fő probléma a Nyugat szempontjából az, hogy Magyarország számára szimpatikusabb a szociális piacgazdasághoz hasonló gazdasági berendezkedés, mint a Brüsszel által támogatott kíméletlen versenyen alapuló piacgazdaság.

Az utolsó kollektív beszélgetés *a jövő piacgazdaságának kiindulópontjairól* szólt. A társalgás indításaként a moderátor felvetette, hogy azokról a legfontosabb szempontokról essen szó, amelyeket a jövő gazdasági tervezésénél figyelembe kell majd venni. Patai Mihály elsőként megszólalva leszögezte, hogy az EU-ban él a világ lakosságának kevesebb mint 8%-a, viszont a világ GDP-jének 25%-át termeli meg, ami sokáig nem tartható fenn, és emiatt változás várható, ami „idegen környezetből” indul el. (Ez a változás azóta már el is indult, és ez nem más, mint Európát előzőnléssel fenyegető migráció – P. T.) A gyors és folyamatos standard változások másik összetevője a multinacionális vállalatoknak a kedvezőbb áru- és munkaerőpiac irányába történő áramlása, ami az országba jöve-telűkkor munkaerő-lekötés szempontjá-

ból is pozitív hatást vált ki, kivonulásuk azonban komoly gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai problémát okoz. Ez utóbbi elkerülése érdekében szükséges nyugvópontra jutni a multikkal, ezenkívül arra is törekedni kell, hogy a magyar cégek is eljussanak külföldre, és ott „meg tudjanak kapaszkodni”. Lentner Csaba szerint elsődlegesen a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart lenne szükséges fejleszteni, míg Parragh László a társadalmi erőforrások összehangolását látja fontosnak, amivel eljuthatunk ahhoz, hogy magas szintű technikai eszközöket (pl. szenzort és navigációs szoftvert) tudjunk gyártani, kiváltva ezzel az alacsony szintű összeszerelői tevékenységet. Azzal mindenki egyetértett, hogy az ország jövőjét egy magas szintű vállalkozói és beszállítói tevékenység viheti pozitív irányba. Ehhez azonban az oktatást, a szakképzést és az egészségügyet meg kell reformálni, az infrastruktúrát pedig fejleszteni kell.

A kötet második *szerkezeti része* három azonos *metodikájú, külön-külön felvett beszélgetést* tartalmaz Parragh Lászlóval, Lentner Csabával és Patai Mihállyal. Mindhárman összefüggéseiben mondták el véleményüket azokról a kérdésekről, amelyeket az első rész kerekasztal-beszélgetései során kifejtettek. Ezért azokat szükségtelen lenne részleteiben megismételni, itt csak a leglényegesebb szempontokat emelem ki, szintézisszerűen. *Most már ne álljunk meg félúton* cím alatt a beszélgetés Parragh Lászlóval, míg *Kiegyezés félúton...* fejezetcím keretében Lentner Csabával folyt. Patai Mihály *A Nyugatrómai Birodalom és a törvonalak* című fejezetben még részletebben fejtette ki mindazt, amit a képzeletbeli kerekasztal-beszélgetések során elmondott.

Parragh László a vele folytatott beszélgetés során elmondta, hogy az Antall-kormány idején történt iparszerkezet-váltás az átgondolatlan és trükkös privatizáció miatt negatív volt. Amit a hazai politikai elit olcsón megszerzett, azt csődbe vitte. Befektethető tőke nem volt, viszont a vállalatban lévő tőkét kivették és felélték, a külföldi tőke túlnyomó része a privatizáció során csak piacszerzésre törekedve, vállalatfelszámolást hajtott végre. Tőke hiányában a kkv-k nem tudtak fejlődni. Az államkasszába az adóelkerülés, a multiknak adott adókedvezmény, a vám szabad területtel történő trükközés miatt kevés jövedelem folyt be. Az állami szerepvállalás is elhibázott volt, amire érvként felhossa a devizahitelezésben történt állami közreműködést. Pozitívnak tartja viszont, hogy a régóta húzódó strukturális reformok elindulása és végigvitele megtörtént. A továbbfolytatással kapcsolatban megjegyzi, hogy a kutatást – amire az állam sokat költ – jobban össze kell kapcsolni a gazdasággal, a lényeges erőforrásokat pedig kormányzati együttműködéssel össze kell hangolni. Ezenkívül a kisvállalkozások elsősorban beszállítóként vegyenek részt a gazdaságban, végtermékként pedig a kézműiparban jeleskedjenek, aminek most konjunktúrája van. Ami a szakképzést és a szakmunkásképzést illeti, véleménye szerint azokat a nagyvállalatokhoz kötve lehetne színvonalasan és hatékonyan megoldani, visszaállítva a nagyvállalati tanműhelyi és képzőhelyi rendszert.

Lentner Csaba a vele folytatott beszélgetés során kifejtette, hogy a jelenlegi magyar kormány sikere az unortodox jellegű jó gazdaságpolitikából fakad, amely megszüntette az IMF-től való függőséget. Emiatt támadja az EU, valamint

a kül- és belföldi balliberális irányvonal a kormányt, amelynek nem konvencionális eszközökre épülő gazdaságpolitikája a magyar társadalom támogatását élvezi. Az internetadó kivételével vonatkozik ez az új adózási rendszerre is, amivel a multinacionális termelővállalatok többsége is – mára egyre inkább – elégedett, a kiszámíthatósága miatt. Bár a bankadó a külföldi bankok itteni leányvállalatainak nem tetszik, és kivonulásukkal fenyegetőznek, ha azonban sikerül a magyar gazdaságot tartós fejlődési pályára állítani, vissza fognak jönni, hiszen biztonságos belső piacokat és üzleti lehetőséget kaphatnak. Addig is az OTP-vel és más hazai kötődésű bankkal, növekedésre koncentráló jegybankkal át lehet hidalni a problémát. Racionális termelésbe fektetendő hitelekre ugyanis mindig szükség van. Lentner pozitívan nyilatkozott a Matolcsy vezette Nemzeti Bank tevékenységéről is. Utalt arra, hogy az amerikai Fedhez hasonlóan nemcsak az infláció leszorítását irányozta elő, hanem a munkanélküliség csökkentését és a gazdasági növekedés beindítását is. Vizsgálva a jelenlegi közmunkaprogramot, kritikaként – igen helyesen – utalt arra, hogy jelenlegi, zömében improduktív jellegét produktívvá kellene átalakítani. Szerintem ilyen lehet a közmunkások mezőgazdasági alapanyag termelésébe történő bevonása. A professzor az MNB oktatói, oktatásalapítványi és oktató-kutatóintézeti tevékenységét nagyra értékeli, amihez magam is csatlakozom. Jelenleg ugyanis a közgazdász-társadalomban még mindig a korábbi professzoroktól származó ortodox közgazdasági tanok uralkodnak. Ami a felsőoktatást illeti, Parragh Lászlóhoz hasonlóan, ő is a kis létszámú hallgatókkal és/vagy nem piacképes képzést

folytató szakok, karok és felsőoktatási intézmények megszüntetését szorgalmazza. A radikális fellépéssel kapcsolatosan azonban óvatos lennék, és a megszüntetés helyett a „kultúrszakok” esetében inkább a takaréklángra helyezést tartom szerencsés megoldásnak, még ha csak kis létszámú hallgatót oktatnak is (régészet, művészettörténet, asszirológia, egyiptológia stb.). Ez az ország általános kulturális színvonalának a fenntartása miatt is lényeges.

Patai Mihály a vele folytatott beszélgetés során kifejtette, hogy a nyolcvanas évektől nagy pénzügyi piramisok jöttek létre először az Egyesült Államokban, majd Európában, amely folyamat 2003 és 2005 között fejeződött be. Ezek a nagy monstrumok oda vezettek, hogy a pénzügyi elit függetlenítette magát a politikai elitől. Az elmúlt három-négy évben azonban elindult az ellenfolyamat, amikor a politikai elit visszavette a kezdeményezést a pénzügyi elitől. Kritikaként fogalmazta meg, hogy az európai politikai elit nem tud jó választ adni az amerikai kihívásokra, mert az euróhoz mint pénzkoncepcióhoz egyértelműen hozzátartozik a politikai unió is, a költségvetési unió és az adóunió is, amely területeken megannyi probléma, ellenállás, konszenzusteremtő képességbeli deficit érzékelhető. Az elmúlt évtizedben elterjedt svájcifrank-alapú hitelezésről Patai elmondja, a teljes

körű megítéléshez hozzátartozik, hogy az pozitív szerepet is játszott, hiszen 1,2 millió család jobb lakásban él, mintha nem vette volna fel a hitelt. Majd hozzáteszi: több olyan momentum játszott szerepet a svájcifrank-alapú hitelezés összeomlásában, amely független, és leveszi a felelősséget a kormányzat és az ügyfelek válláról is, a bankokéről viszont nem. Kritikaként jegyzi meg a politikum azon ígérését, hogy 2007-ben belépünk az eurózónába. Ha a munkavállalók a devizahitel-törlesztés idejére már euróban kapták volna a fizetésüket, semmi probléma nem lett volna. A kormány konszolidációs intézkedéseire, mint egy új bankkorszak nyitányára, a globalizáció folyamatára pedig, melynek hazánk is része, mint egy továbbra is folytatódó, le nem zárható „folyamatra” tekint a bankszövetség elnöke.

Recenzorként, összegző értékelésképpen csupán csak annyit, hogy egy olyan újszerű, formabontó műről van szó, amely a problémákat komplex módon járja körül, és megfontolandó javaslatokat is ad a kormány számára. A mű olvasása során sok összefüggésre fény derül.

A kötet angol nyelvű megjelenése 2016 második félévében várható.

(Patai Mihály – Parragh László – Lenter Csaba: Magyarország a változó világban. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2015, 325 oldal.)